

סימן מח

סדר הדלקת נר חנוכה במוצאי שבת

אולם בה"ג (הובא בר"ן שם) חולק עליו וסובר שיש להקדים נר חנוכה לנר של שבת, משום שאם יקדים את נר השבת ייאסר בהדלקת נר חנוכה מאחר שכבר קיבל עליו שבת בהדלקתו.

הרמב"ן (שם) הקשה כמה קושיות על שיטת בה"ג, והר"ן שסבר כבה"ג מיישבן שם. להלכה הביא מרן הב"י (או"ח סי' תרע"ט) את שתי הדעות וכתב שאע"פ שהרבה חולקים על בה"ג, למעשה יש לחוש לדעתו: "דאף לדברי החולקים על בה"ג אם רצה להדליק של חנוכה תחילה רשאי". כלומר, לדעת הב"י הסברה של "תדיר ושאינו תדיר" שהיא תומכת בהקדמת נר שבת התדירה לפני נר חנוכה, אינה חזקה דיה מול החשש של חילול שבת, וכיוון שלדעת הבה"ג לאחר הדלקת נר שבת אסור להדליק נר, שכבר קיבל עליו את השבת, לכן ראוי לכל הפחות לחשוש לדבריו. וכך פסק בשו"ע.

ב. השוואת סדר ההדלקה במוצאי שבת לסדר ההדלקה בערב שבת

והנה, במוצאי שבת עומדת בפנינו התלבטות דומה. לפנינו שתי מצוות הדלקה, האחת של נר הבדלה, והשנייה של נר חנוכה, והשאלה היא את מי להקדים: את נר הבדלה או את נר

שאלה:

בבית כנסת בקהילתנו נהוג להבדיל על הכוס בכל מוצאי שבת, כדי להוציא את האורחים ידי חובתם. במוצאי שבת חנוכה נשאלה השאלה: האם להקדים את ההבדלה להדלקת הנרות, או שמא הדלקת הנרות קודמת להבדלה? שאלה זו קיימת למעשה לא רק בבית הכנסת אלא גם בכל בית ובית: הבדלה והדלקת נר חנוכה – מי מהן קודמת?

תשובה:

א. מחלוקת הראשונים לגבי סדר ההדלקה בערב שבת

בגמ' מסכת שבת (דף כ"א ע"ב) מובא: "נר חנוכה ונר ביתו – נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו". כלומר: כאשר לאדם יש אפשרות לקנות רק נר אחד ואין לו כסף ליותר מכך, מה עדיף שידליק: נר שבת או נר חנוכה? ומסיקה הגמ' שעליו להדליק נר שבת ומצוות נר חנוכה נדחית משום שלום בית.

הרמב"ן (מובא בר"ן דף י' ע"א בדפי הרי"ף) למד מדין זה שאף לעניין סדר ההדלקה נר שבת עדיף מנר חנוכה, ויש להדליקו תחילה, וז"ל: "דאף להקדים מקדימין נר ביתו לשל חנוכה, שכל התדיר והמשובח מחברו קודם לחברו".

"שאלה: כשמברכין ספירה (ספירת העומר) בליל שבת או בליל יו"ט בביהכנ"ס, מברכין וסופרין קודם הקידוש שמקדש ש"צ על היין או לאחריו. תשובה: יראה דמברכין וסופרין לאחר הקידוש ואע"ג דנהגו במוצ"ש ויו"ט לברך ולספור קודם הבדלה התם היינו טעמא משום דאפוקי יומא מאחרין ליה, כדאמרינן בפרק ערבי פסחים. ולהכי נמי כתב במנהגים דמדליקים נר חנוכה בבית הכנסת קודם הבדלה כדי לאחורי אפוקי יומא, ולכך מה"ט גופא סופרים אחר קידוש כדי להקדים עיולי יומא, כדאיתא התם בפרק ערבי פסחים אפוקי יומא מאחרין ליה עיולי יומא מקדימין ליה. ואע"ג דמילתא דפשיטא היא כמו שביארתי, מ"מ כתבתי משום דחזינן דלא נהגו הכי".

בערב שבת שהיו נוהגים לקדש בבית הכנסת, הורה 'תרומת הדשן' להקדים את הקידוש לספירת העומר, כדי להקדים ככל האפשר את הכנסת השבת; ומאותה הסיבה במוצ"ש הורה לנהוג הפוך, דהיינו קודם לספור ספירת העומר ולאחר מכן להבדיל, כדי לאחר את הוצאת השבת כמה שיותר.

יש לציין, ש'תרומת הדשן' לא הביא כלל את הטעם של "תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם", כפי שהביא הרמב"ן לגבי קדימות נר שבת ביחס לנר חנוכה. ונראה שלדעתו תוספת שבת עדיפה, שכן הכלל "תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם" עוסק במקום שמונחים לפניו שתי מצוות שרמת חיובן שווה, ולכן כאשר ישנה סיבה כלשהי להקדים או לאחר את אחד המצוות,

חנוכה? הר"ן והרמב"ן שעסקו בשאלת הקדימות בערב שבת, לא התייחסו לשאלה זאת.

הטור בסי' תרפ"א כתב בשם הירושלמי: "ירושלמי, במוצ"ש אין מבדילין בנר של חנוכה, שאין נהנין לאורו ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו".

בדבריו אין תשובה מפורשת לשאלה הנ"ל, אך ניתן לדייק מדבריו שאת ההבדלה עושים בשעה שנרות החנוכה כבר דולקים, ומכיוון שאסור ליהנות מנר חנוכה אין להשתמש בו גם כנר הבדלה, ולכן צריך לקחת נר אחר. משמע שנר חנוכה קודם לנר הבדלה.

ג. סדר ההדלקה במוצ"ש בבית הכנסת

הב"י (שם) הביא בשם שו"ת 'תרומת הדשן' (סימן ס') שבבית כנסת מקדימים נר חנוכה להבדלה, ולאחריו הביא את האבודרהם (סדר הדלקת נר חנוכה עמ' ר"א) שחולק וסובר שהבדלה קודמת, אלא שמלשון האבודרהם שכתב: "שיש מדליקין אותה אחר שמבדילין על הכוס", משמע שאין זה מוסכם לכו"ע.

להלכה, השו"ע (שם ס"ב) הכריע כ'תרומת הדשן', שבביהכנ"ס נר חנוכה קודם להבדלה. בדבריו לא התייחס השו"ע לסדר ההדלקה בבית, וצריך לברר האם יש חילוק בין בית כנסת ובין הבית בעניין סדר ההדלקה. הרמ"א (שם) הוסיף: "וכ"ש בביתו שמדליק ואח"כ מבדיל, שהרי כבר הבדיל בבית הכנסת".

כדי לברר את דעת השו"ע עלינו לעיין בדברי 'תרומת הדשן' הנ"ל, וז"ל:

תדיר, ואח"כ קוראים את הקריאה לחנוכה. מתוך תירוץ התוספות למד הט"ז שגם לגבי הבדלה ונר חנוכה – מכיוון שמדובר במקום שאפשר לקיים את שתיהן, צריך להקדים את המצווה התדירה, ולכן הט"ז חולק על השו"ע וסובר שיש להבדיל תחילה ורק לאחר מכן להדליק נר חנוכה.

ה. חיזוק דברי השו"ע

אלא שא"כ יש להקשות, כיצד יתרוצו 'תרומת הדשן' והשו"ע את ראיית הט"ז? ה'אליה רבה' (סי' תרפ"א) מבאר, שדעת הט"ז מסתמכת על אחד מתוך ג' תירוצים שהביאו התוספות כדי לבאר מדוע בקריאת ר"ח טבת מקדימים את קריאת ר"ח לקריאת חנוכה. אולם התוספות מביאים שני תירוצים נוספים לשאלה זו: א. "בקריאת התורה אין כל כך פרסומי ניסא". ולכן לפנינו שתי מצוות שמעמדן זהה ולכן ברור שיש להקדים את התדיר. ב. "כדי שהמפטיר יקרא בשל חנוכה ויפטיר בנרות דזכריה". כלומר: בשבת ר"ח טבת מפטירים בנביא, ולכן בשבת ר"ח מסיימים בקריאת חנוכה כדי שיוכלו להפטיר בהפטרה הקשורה לחנוכה (ה'מפטיר' בתורה וה'הפטרה' בנביא צריך להיות באותו עניין).

על פי שני תירוצים אלה העדפת התדיר נדחית בגלל סיבות אחרות, אלא שבקריאת ר"ח טבת הקדמת קריאת ר"ח נובעת משיקולים אחרים ולא בגלל היותה תדירה. ומכאן ראייה לדעת 'תרומת הדשן' שאף בגלל תוספת שבת וכדו' ראוי לדחות את התדיר. לפי תירוצים אלו ניתן לומר שמסקנת הגמ' שהדלקת נר חנוכה עדיפה

פוקעת מאליה החובה להקדים את התדיר (ואף בכניסת שבת הכריע מרן השו"ע לחשוש לדעת בה"ג ולהדליק נר חנוכה לפני נר שבת, אף שנת שבת תדיר, מפני שחששו של בה"ג דוחה את חשיבות התדיר).

ואכן המעיין בדברי הרמב"ן (שם) יראה שלא סמך על התדירות לבדה, אלא הוסיף: "דכל התדיר והמשובח מחברו קודם לחברו", כלומר: הקדמת נר שבת נובעת גם מפני חשיבותו, שיש בו משום "שלום בית", מלבד היותו "תדיר".

ד. דעת הט"ז

הט"ז (סי' תרפ"א ס"ק א') חולק על מסקנת השו"ע וסובר שנת הבדלה קודם לנר חנוכה משום "דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם". וכלשונו: "דכל מידי שאין לנו הוכחה ברורה מן התלמוד לדחות התדיר משום איזה טעם אמרינן ליה לאו כלום עבדת, דמנא לך לסתור הכלל?".

הט"ז מביא ראייה לדבריו מהתוספות במסכת שבת (דף כ"ג ע"ב, ד"ה "הדר") על דברי הגמרא שם: "בעי רבא נר חנוכה וקידוש היום מהו? קידוש היום עדיף דתדיר או דלמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא", ולבסוף הגמרא הסיקה שנת חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. התוספות מבהירים שם שסברת "פרסומי ניסא" של נר חנוכה דוחה את הקידוש התדיר רק בגלל שאי אפשר לקיים את שניהם (כי יש לו כסף לקנות רק אחד מהם), אבל במקום שניתן לקיים את שניהם – התדיר תמיד קודם. לכן בקריאת התורה של ר"ח טבת מקדימים לקרוא את הקריאה לר"ח שהוא

נדחית כדי לאַחַר את יציאת השבת, הרי הדלקת נר חנוכה אסורה בשבת, ואם כן עצם הדלקת נר חנוכה היא הוצאת השבת בידיים! על כך מתרץ ה'אליה רבה': "מ"מ יש עדיין ריח קדושת נשמת שבת עד הבדלה על הכוס". כראיה לכך כותב הא"ר שבכל מוצ"ש מברכים ברכת "מאורי האש" על אש שהודלקה עוד קודם להבדלה, וכן נוהגים להדליק נרות בביכ"ס קודם הבדלה, ומדוע לא חוששים בכך לדחיית השבת בידיים? אלא שמכאן ראייה שעשיית מלאכה האסורה בשבת לצורך הבדלה אינה נחשבת להוצאת שבת בידיים ועדיין 'ריח השבת' קיים עד לאחר ההבדלה.

לפי סברה זו, שהקדמת נר חנוכה להבדלה באה כדי לאַחַר את יציאת השבת, ניתן להסביר מדוע השו"ע כתב זאת רק בסדר הדלקת הנר במוצ"ש בבית הכנסת ולא לכל יחיד ויחיד בביתו – מפני שכשם ש'ריח השבת נשאר גם לאחר ההבדלה שבתפילה ("אתה חוננתנו") כך נשאר הוא גם לאחר הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת. ואף על פי שהגבאי עושה מלאכה ומדליק את נר החנוכה, סוף סוף הוא אדם יחיד, ואילו רוב הציבור אינם עושים מלאכה ואף אינם יוצאים ידי חובה בהדלקה זו, ולגביהם נחשב הדבר ל"אפוקי יומא מאחרינן". לעומת זאת בבית פרטי – כל אחד ואחד צריך גם להבדיל וגם להדליק נר חנוכה, ולכן לא שייכת סברה זו. לכן לגבי הבדלה שבבית ייתכן שהשו"ע יסבור שמקדימים את ההבדלה התדירה לנר חנוכה.

אמנם לדעת הרמ"א שמעיר על דברי

על קידוש היום משום פרסומי ניסא תהיה נכונה גם לגבי סדרם – ש"פרסומי ניסא" היא סברא להקדים את המצווה למרות שהיא פחות תדירה. מכאן מסיק ה'אליה רבה' שיש להקדים נר חנוכה להבדלה לא רק בבית הכנסת כפסק 'תרומת הדשן', אלא אפילו בבית יש לנהוג כן ולהדליק נר חנוכה ורק אח"כ נר הבדלה משום שפרסומי ניסא קודם.

ו. חשש חילול שבת או דחייתיה בידיים ע"י הדלקת הנר

המהר"ל בספרו 'נר מצווה' רצה לדחות את דברי 'תרומת הדשן', מפני שלפעמים ישנם אנשים השוכחים להבדיל בתפילה, ואז אסורים הם במלאכה עד לאחר ההבדלה על הכוס, ולכן יש להקדים ולהבדיל. וכן הסכים ב'מלבושי יו"ט', שם סק"ב. אך ה'אליה רבה' דוחה את דבריהם, שהרי בכל מוצ"ש אחר סדר קדושה של ערבית נהגו להדליק בבית הכנסת נרות לתאורה, ואם קיים חשש שמא שכח להבדיל בתפילה, מדוע לא חששו לכך? וק"ו להדלקת נר של מצווה. [ומי ששכח להבדיל בתפילה, יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול", כבכל מוצ"ש. אמנם המג"א (סימן תרפ"א סק"א) כתב שמי ששכח לומר "אתה חוננתנו" בתפילתו יבדיל ואח"כ ידליק נר חנוכה, אך הא"ר דחה דבריו משום שלא ראוי לעשות פעם כך ופעם כך, אלא יאמר "המבדיל בין קודש לחול" וידליק נר חנוכה ואח"כ יעשה הבדלה על הכוס].

עוד מקשה הט"ז על דברי 'תרומת הדשן' והשו"ע – כיצד ייתכן לומר שההבדלה

א. הבי"י הביא את שו"ת 'תרומת הדשן' שעדיף לאחר את הוצאת השבת כדי שלא תיראה כמשא על האדם, שרוצה להיפטר ממנה, ולכן יש להקדים את נר חנוכה להבדלה.

ב. טעם נוסף מופיע ב'מאירי' הסובר שזמן הדלקת נרות חנוכה בכל ערב הוא בצאת הכוכבים. ובמוצאי שבת מתעכבים מלהדליק מחמת השבת ולכן יש להזדרז ולהקדים את הדלקת נרות החנוכה כמה שיותר מהר ולכן עושים זאת אף קודם הבדלה, ואעפ"כ העיקרון של הקדמת "התדיר" המורה להקדים את ההבדלה נשמר על ידי אמירת "אתה חוננתנו" בתפילה לפני ההדלקה.

המשנ"ב (סי' תרפ"א ס"ק ב' וג' ובכה"ל ד"ה "מדליקין") הכריע בשאלת זמן ההדלקה בבית הכנסת כדעת השו"ע - שידליק נר חנוכה ואח"כ יבדיל, ולמרות שהט"ז חלק עליו וסבר שיש להקדים את ההבדלה, בכל זאת הכריע המ"ב שאין לשנות מדברי המחבר כיוון שהרבה מהאחרונים סוברים כמותו.

לגבי סדר ההדלקה בבית - השו"ע לא הכריע האם להקדים להבדיל או להקדים את הדלקת נרות החנוכה. על פי טעמו של 'תרומת הדשן', יש מקום לחלק בין ההדלקה בבית להדלקה בבית הכנסת.

אמנם מדקדוק בדברי 'תרומת הדשן' נראה שדבריו נאמרו גם לגבי ההדלקה בבית וגם לגבי ההדלקה בבית הכנסת, מפני שההבדלה על הכוס היא דחיית השבת בידיים, ובכל מקום ראוי להקדים נר חנוכה לנר הבדלה.

לעומת זאת סברת המאירי בוודאי שייכת

השו"ע שכ"ש שבבית יש לנהוג כן, צריך לבאר (כפי שמדויק מלשון ה'אליה רבה' הנ"ל) שההבדלה על הכוס, בין ביחיד בין בציבור, מהווה דחייה גמורה של השבת, וכשם שאסור לטעום לפני הבדלה, כך "ריח קדושת נשמת השבת" לא פג עד ההבדלה, גם אם עשה מלאכות קודם לכן. ומכיוון שזמן הדלקת נר חנוכה מוגבל (עד שתכלה רגל מן השוק) ובהבדלה אין הגבלת זמן, לכן הבין הרמ"א שכ"ש שבבית יש להקדים נרות חנוכה.

תירוץ נוסף לשיטת השו"ע (בניגוד לדעת הט"ז) - מדוע לא מקדימים הבדלה למרות היותה תדירה ניתן למצוא בדברי 'המאירי' (שבת כ"ג ע"ב ד"ה "אף במוצ"ש") - שעל ידי ההבדלה שבתפילה ("אתה חוננתנו") יוצאים ידי החובה הבסיסית של הקדמת התדיר, וההבדלה על הכוס היא רק השלמה אל המצווה. ומכיוון שזמן הדלקת נר חנוכה הוא מהשקיעה, ובמוצ"ש מאחרים זמן זה מפאת השבת, לכך צריך להקדימה כמה שאפשר, ולכך ראוי להקדים נר חנוכה להבדלה.

טעם זה נכון לבית כנסת וכל שכן לבית ששם עיקר החיוב, ועל פיו מבוארים דברי הרמ"א שכתב: "וכל שכן בביתו שמדליק ואח"כ מבדיל", וכנ"ל.

ז. מסקנה

במוצאי שבת חנוכה פסק השו"ע (או"ח סי' תרפ"א) שבבית הכנסת מקדימים להדליק נר חנוכה ורק לאחר מכן מבדילים על הכוס. ולא כתב השו"ע מה הדין בבית, והרמ"א הוסיף שכ"ש בבית נוהגין כן. בביאור דברי השו"ע מצאנו שני טעמים:

את ההדלקה וראוי שלא לאחרה יותר מהנדרש. [ולכן אף למנהגנו לקיים בקביעות שיעור הלכתי קצר לאחר תפילת ערבית, במוצאי שבת חנוכה איננו מקיימים שיעור זה].

ואכן כך פסק בלוח א"י להגרי"מ טיקוצ'ינסקי לנהוג בבית כבבית הכנסת ולהדליק תחילה נר חנוכה ורק לאחר מכן לעשות הבדלה, ולא לחוש לדברי הט"ז, ובדברינו יישבנו את המנהג.

ה. פ"ב

במוצאי שבת חנוכה - גם בבית הכנסת וגם בבית - יש להדליק תחילה נר חנוכה ורק לאחר מכן להבדיל. ואם שכח לומר "אתה חוננתנו" בתפילה, יקפיד לומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" קודם ההדלקה.

גם בבית, כיוון שהדלקת נרות חנוכה כבר התאחרה ראוי להקדימה כמה שאפשר יותר מהר, ולכן אף קודמת להבדלה.

כמו כן מהירו שלמי שהובא בטור יש ראייה נוספת שמקדימין נר חנוכה להבדלה אף בבית.

וכיוון שהשו"ע לא התייחס בדבריו במפורש מה הדין בבית - הכריע ה'ביאור הלכה' דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, משום שיש סברה לכל מנהג.

אך לפי מה שביארנו בדעת 'תרומת הדשן', נראה שאין לחלק בין בית הכנסת ובין בית פרטי, ויש להורות לציבור למהר ללכת לביתם מיד לאחר התפילה כדי להדליק נר חנוכה, ורק לאחר מכן לעשות הבדלה, מפני שכפי שכתב המאירי - כל הסיבה להקדים נר חנוכה היא מפני שבלאו הכי במוצ"ש אנו נאלצים לאחר